

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА ЧУЖДЕНЦИ (Едно виртуално пътешествие из България)

Л. Грозданова
СУ “Св. Климент Охридски”

Обучението по български език на чужденци има дълбоки традиции в системата на висшето образование в България. Годици наред специализирани институти и катедри създават учебни материали и подготвят чуждестранни студенти за следване в българските университети. През последните години, наред със студентите, все повече туристи и обикновени граждани, пребиваващи в страната ни временно или постоянно, проявяват интерес към българския език и култура. С присъединяването на страната ни към Европейската Общност, този интерес нараства и ще продължава да расте във връзка с европейските програми за академичен обмен и повишената обща мобилност на гражданите в Общността.

Навлизането на високите технологии в съвременния бит подпомагат процесите на интеграция и предоставят нови възможности за общуване. Благодарение на тях възникнаха нови форми на обучение, които осигуряват на учащите пряк достъп до изучавания език и постоянна обратна връзка. Така активното участие в учебния процес може да се съчетава с вземането на самостоятелни решения.

“Български език за чужденци” е първата по рода си мултимедийна система за изучаване на българския език, която отговоря на съвременните изисквания както по форма, така и по съдържание. Лека за използване, с приятна визия, увлекателен сюжет и богата информация, тя предлага нещо повече от обичайните езикови системи. Тази модерна, интегрирана система за български език и култура цели да приобщи чуждестранните учащи към страната ни и да ги научи да общуват свободно с помощта на нашия език. Системата е адаптирана на пет европейски езика: английски, френски, немски, нидерландски и чешки език.

За кого е предназначена системата

“Български език за чужденци” е предназначена за младежи и възрастни, които желаят да усвоят българския език главно за комуникация. Богатото тематично разнообразие я прави подходяща за представители на различни сфери от живота – от туристи до бизнесмени – а автентичните материали и подробната езикова информация я правят подходяща за студенти по български език и специалисти-българисти. Заради мултимедийния си формат, системата може да се използва както за индивидуално, така и за групово обучение. По този начин тя може да служи като учебно помагало за самостоятелна подготовка или за работа в клас.

С какво се отличава системата “Български език за чужденци”

Преди всичко това е прекият достъп на учащия до необходимата информация по всяко време на учебния процес и възможността за самостоятелна работа и. Това означава, че всеки може сам да определя темпото, с което да работи, и да го съобразява със собствените си възможности. Нещо повече, може да си състави самостоятелен план за учене и да го вмести в собствената си програма.

Друга важна характеристика на “Български език за чужденци” е възможността учащият да приспособява продукта към собствения си стил на

усвояване – при силна слухова памет да набляга върху звукозаписите; при силна зрителна памет, да разчита на графичния дизайн и т.н.

Не по-маловажна е възможността всеки сам да калибрира материала според собствените си цели и намерения. Учащият може да вземе самостоятелно решение на кое речево умения ще наблегне – слушане, говорене, четене или писане. За по-задълбочени знания може да използва и съответните линкове (граматически, лексикален и социокултурен) и автентични материали.

В тон със съвременната методика на преподаване на чужд език, настоящата система се отличава с динамика, интерактивност и отвореност. Тя предоставя възможност за самостоятелно ориентиране в контекст, интерпретиране на устна и писмена реч, откриване на форми и закономерности, произвеждане на реч. През целия този процес учащият може да се самонаблюдава и самооценява, като проверява правилността на собствената си реч. Убедени, че успешното усвояване на чужд език е свързано с активизиране на интелектуалния капацитет на учещия, авторите са използвали различни техники за стимулиране на прогностичните му умения и логическото мислене.

Друго важно достойнство на “Български език за чужденци” е внимателният подбор и степенуване на езиковия материал, който в съчетание с възможностите за избор, цели да постигне максимална интензивност не по пътя на прекомерно струпване на думи и структури, а чрез доброто им систематизиране.

И, накрая, системата развива не само речевите, но и стратегическите умения на учещия, които ще му помогнат по-нататък да продължи изучаването на езика в естествена среда.

Основните принципи

Три основните групи принципи са залегнали в разработването на настоящата учебна система.

Според *лингвистичните принципи*, възприети от авторите, езиковата комуникация е автентична, когато е свързана с нуждите и интересите на учещия. В този смисъл авторите са подбрали ситуации, в които чужденците обикновено се озовават при пребиваването си в България. В тях учащите постепенно ще развият умения за разбиране и създаване на устна и писмена реч. Структурно-системният характер на езика обуславя разбирането и развиването на прогностични умения, а творческият му характер прави възможно създаването на собствена реч.

Психологическите принципи са свързани с улесняване на процеса на усвояване. Възприето е становището, че езикът се усвоява като органично цяло от езикови знания (лексика и граматика), речеви функции и комуникативни умения. Правилността, свободата на изказването и комуникативната уместност са негови неделими характеристики. Именно затова усвояването на нови единици става най-добре в контекст, езиковата употреба и речевите функции се научават най-добре в процеса на интерактивност и реална комуникация, а комуникативната компетентност най-лесно се усвоява, когато надхвърли фазата на симулацията и се приложи в реална ситуация.

Социокултурните принципи са определили какъв обем и вид информация да бъде включена по отношение на страната ни, традициите и обичаите на хората в нея, начина на живот и манталитет. Ясно са очертани социалните роли на действащите лица и реакциите им в различни ситуации. Във връзка с това, наред с литературната норма, в някои ситуации е включена и разговорна реч.

Структура на системата

Системата се състои от три самостоятелни части. Първата част съдържа 12 урочни единици и обхваща езикови равнища А1 - А2. Втората част се състои от урочни единици 13 –24 и обхваща езикови равнища А2 – Б1. Третата част е предназначена за равнища Б1 – Б2 и съдържа 8 видео-програми с реална употреба на езика плюс автентични материали и линкове за обогатяване и задълбочаване на знанията (лексикален, граматичен и социокултурен).

По време на работа си с “Български език за чужденци” учащите ще следват една последователна и увлекателна сюжетна линия, с постоянни герои. Ще станат свидетели на тяхното непринуденото общуване, действия и взаимоотношения. Нещо повече, ще могат сами да се включват и да реагират в тази нова езикова и културна среда.

Комуникативна компетентност

За да гарантира успешно използване на българския език при общуване, системата “Български език за чужденци” е ориентирана към изграждане на комуникативна компетентност. За тази цел са необходими съответният лексикален и граматичен ресурс, както и основните речеви умения за слушане, говорене, четене и писане.

Лексика. Усвояване на основната лексика означава трайно и правилно запаметяване на думите и моделите за тяхното съчетаване. За тази цел думите се подават в диалози в конкретни ситуации. Учащият ги чува от устата на различни герои, след което ги повтаря и запаметява в текст. Усвоените знания се затвърдяват, като се използват в нови ситуации. При желание, всеки учащ може да обогати речниковия си фонд с допълнителна лексика, като използва лексикалния линк.

Граматика. За някои учащи усвояването на българските форми и структури може да се окаже истинско предизвикателство. За да ги улеснят, авторите насочват вниманието им към речевите функции от самото начало. Наред със задачите за свързване на думи в изречения, са предвидени дейности за използване на готовите изрази и речеви модели в реалистични ситуации. Играта, забавата и откривателството съпровождат заучаването и го улесняват. Освен това, във всеки един момент учащият може да провери или затвърди граматическите си знания с помощта на информацията в граматическия линк.

Слушане. Разбирането на устна реч е друга основна цел на системата. За да бъде постигната, се предвижда неколккратно слушане на основните текстове - първия път за ориентиране в тематиката, втория – за навлизане в подробностите, а третия – за проверка и затвърдяване на разбраното. Така постепенно учащият ще развие умение да разбира устна реч с непознати думи и да предвижда значенията им от контекста.

Говорене. Като всяко продуктивно умение, говоренето разкрива до каква степен изучаваният език е усвоен – може ли учащият да реагира адекватно в конкретна ситуация, има ли нужда от допълнителна лексика, в състояние ли е да изрази мислите си в рамките на усвоената граматика и т.н. Тази възможност му предоставя и мултимедийната система “Български език за чужденци”. Учащият може да избира роли и да участва активно в диалозите. Също така, той има

възможност да задава въпроси и да отговаря на въпроси, както и да разказва за себе си. Системата има вградени механизми за незабавна проверка, корекция и потвърждение.

Четене. Разбирането при четене е друга основна необходимост. За постигане на тази цел учащите трябва преди всичко да усвоят българската азбука, както и основните правописни правила. Наситените с различни по обем и тематика текстове дават възможност за постепенно усвояване на техниките за четене. И тук, както при слушането, се предвижда неколкостепенно изчитане на текста с различна цел - първо за схващане на основната идея, а после за вникване в подробностите. Следват задачи за проверка на разбирането и обратна връзка.

Писане. Първоначалната цел на курса е да помогне на учащите да усвоят кирилицата, след което да започнат да пишат с комуникативна цел, като реагират на поставени задачи и попълват личното си досие.

Структура на урочните единици

Заглавието на всяка урочна единица въвежда учащия в съответната тема, активизира фоновите му знания и създава известни очаквания. Напр. заглавието *Нека да е лято!* събужда асоциации със сезоните, времето през лятото, ходенето на почивка, морето и т.н. Част от тези очаквания съвпадат с *комуникативните цели*, представени като подзаглавия. Напр.

- *кои са названията на месеците и сезоните*
- *как да съобщавате дати*
- *как да разговаряте за времето*
- *какви пожелания да отправите по случай някои празници*
- *как да разговаряте за отпуската или ваканцията си*

Така учащият разбира от самото начало какво предстои да научи и има възможност да планира по-нататъшната си работата. За това ще му помогне и списъкът с подзаглавия на *конкретните ситуации*, в които се въвеждат лексико-граматичните единици. Напр.

- *И в това има романтика.*
- *Приятна почивка!*
- *Хайде да тръгваме!*
- *Какво е времето?*
- *Каква е прогнозата за времето?*
- *Сезони и месеци.*
- *Кога сте роден(а)*
- *Честит празник!*
- *На плажа*
- *Приготвила съм ти изненада.*
- *Какво да взема?*
- *Не е вярно!*
- *Бил ли си в Китай?*
- *Виждали ли сте този човек?*
- *Лично досие.*

След подготвителната фаза, учащият може да премине към същинската разработка на материала, като на всяка стъпка получава помощ от двамата водещи и клоуните. Първите ще му подават необходимата езикова и

културологична информация, а вторите ще го развеселяват, като успоредно с това ще насочват вниманието му към някои особености и изключения.

I стъпка: *Обща ориентация*

През началната фаза на обучението, учащият гледа и слуша уводния текст, за да се “потопи” в съответната ситуация. Има възможност да се наслади на великолепната анимация на Д. Донеv, К. Мавров и да слуша запис на жива българска реч. Преводът на родния му (или контактен) език му дава възможност да провери веднага глобалното си възприятие на учебния текст. Колкото повече напредва в усвояването на българския език, толкова по-малко ще има нужда да си служи с него. Вместо това ще може да проверява разбирането си с помощта на различни упражнения.

II стъпка: *Проверка на разбирането.*

Упражненията за разбиране имат различен формат, но обща цел – да разкрият доколко учащият е разбрал изходния текст като цяло и в подробности. За тази цел в системата “Български език за чужденци” са включени различни упражнения, като напр.:

- кой какво казва?
- вярно или невярно?
- изберете верния отговор (множествен избор);
- попълнете с подходяща дума
- довършете репликата;
- подредете репликите
- и др.

Като използва разнообразието от задачи, учащият може да установи кои тактики за извличане на информация му служат най-добре и да ги прилага последователно за разбиране на устна и писмена реч.

III стъпка: *Създаване на говорни умения*

Учащият може да се насочи от слушане към говорене преди разработването на целия текст. При първия опит може да говори заедно с героите. По-нататък може да се включи в диалога, като допълва с подходящи думи и изрази изпуснатите части. При анимацията е възможно да изключи надписите и да говори по памет. Едно от големите предимства на мултимедийния продукт е, че дава възможност на говорещия по всяко време да сравнява собствената си реч с оригинала.

IV стъпка. *Усвояване на речеви образци.*

Речевите образци са структурни модели, които са представени в стопкадри от урока. След първоначалното им осмисляне, учащият преминава към тяхното усвояване и свободно използване за комуникативни цели.

V стъпка: *Усвояване на основните лексикално-граматични единици.*

За повечето учащи усвояването на лексика и граматика стои на първо в учебния процес. И наистина, затрудненията, които изпитваме при общуване на чужд език, се дължат до голяма степен на липсата на думи и граматически

знания. Запаметяването на списъци от думи и граматически правила извън контекст обаче не гарантира свободно използване на езика. Целта е при всяка нова единица да се знае не само формата, но и нейната употреба. Именно затова урочните единици в “Български език за чужденци” представят езика в контекст, след което с внимателно степенувани задачи дават възможност на учащите сами да откриват значения, форми и структури. Сред типовете упражнения, разработени от авторите, има:

- упражнения за избор на подходяща дума, израз или форма;
- задачи за възстановяване на липсващи реплики;
- трансформационни упражнения;
- упражнения за словоред;
- свързване на въпроси и отговори;
- забавни игри, като кръстословици, мемори и пъзел, бинго и домино и др.

Така, без да бъдат излишно натоварвани с теоретични обяснения, учащите могат практически да овладеят езиковите закономерности и да усвоят употребата на съответната лексикална или граматична единица в рамките на изречението и текста. За улеснение на учащите в системата “Български език за чужденци” са включени помощни карети, които спомагат за откриване на граматичните правила и служат като коректив. Не по-малка роля играят и линкове – лексикален и граматичен – които позволяват във всеки един момент учащият да проверява собствените си изводи и обобщения.

VI стъпка: *Развиване на допълнителни умения.*

Всяка урочна единица съдържа и втори основен текст, който въвежда допълнителна комуникативна, лексикална или граматична единица. Работата по него повтаря отчасти схемата на уводния текст. Наред с това той служи и за затвърдяване на материала, въведен с първия текст.

VI стъпка: *Комуникативни умения.*

Всички предходни дейности, свързани с усвояването на системата на българския език и речевите умения, са насочени към изграждане на комуникативна компетентност. Ако до сега учащите са учили и прилагали знанията си при контролирани условия, настоящата стъпка им дава възможност да ги използват с комуникативна цел, в реалистични ситуации. Ако до сега те са чели и писали с учебна цел, в рубриката “Лично досие” могат да разкажат за себе си и да изразяват автентична информация.

Преговор на усвоения материал

Три са възможностите, предвидени от системата “Български за чужденци” за преговор на усвоения материал: да се изпълнят задачите в преговорните единици, да се използва видео-курса и задачите към него, включени в *Комуникация+*, и ритмично връщане към предходните уроци с помощта на задачите за самопроверка. Авторите препоръчват и трите стратегии, за да се затвърди наученото отстрана на учащия и да се поддържат знанията му активни.

Оценка и самооценка

Усвояването на чужд език е свързано с непрекъснато самонаблюдение и самооценка. По този начин учащият може да прецени дали да запази темпото на работа, или да въведе корекции в режима си. Освен възможностите за текущ контрол, който се осъществява чрез пряк достъп до правилните отговори, системата “Български за чужденци” включва и 8 теста за установяване на достигнатото равнище. С помощта на няколко функционални задачи, учащият може да провери уменията си да разбира и говори българска реч.

Обобщение

Едно от основните предимства на настоящата мултимедийна система е че тя подготвя учащите за самостоятелно изучаване на езика извън нейните рамки, т.е. в естествена среда. Видеокурсът (**Комуникация +**) представлява първа стъпка в тази насока, като предлага виртуално пътуване из България. Учащият може да следва героите, да се поставя на тяхно място и да се опитва да говори вместо тях.

На второ място ще споменем автентичните материали, включени в социокултурния линк, които разкриват различни страни от нашия бит, традиции и обичаи. Те са потенциален източник на информация за учащия по всяко време.

Най-мощен фактор за формиране на умения за автономно учене обаче е интерактивната същност на самата система, която подготвя учащите за активно използване на българския език чрез Интернет. Така, с помощта “Български за чужденци” те могат самостоятелно да търсят информация, да експериментират с езика и постепенно да се присъединят към клуба на говорещите български език.